

2.3. ПРОФІЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА РІВНЯХ БАЗОВОЇ ТА ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Лариса ГОЛОДЮК,

*професор кафедри теорії і методики середньої освіти,
доктор педагогічних наук, доцент комунального закладу*

«Кіровоградський обласний інститут імені Василя Сухомлинського»;

Олена ПОЛОВЕНКО,

*завідувач обласного навчально-методичного центру освітнього
менеджменту та координації методичних формувань Комунального закладу
«Кіровоградський обласний інститут імені Василя Сухомлинського»*

*Школа – це модель суспільства. І від того,
які правила суспільної взаємодії будуть
унормовані в її стінах, залежить, яким
буде її випускник/-ця, які цінності він/вона
будуть сповідувати в дорослому житті,
чим керуватимуться при прийнятті
складних життєвих рішень [5]*

В Україні з 2017 року триває освітня реформа «Нова українська школа», метою якої є побудова якісної сучасної конкурентноспроможної загальної середньої освіти. Запровадження профільної середньої освіти – одна з пріоритетних цілей [Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців»](#), згідно з яким передбачається оновлення змісту профільної середньої освіти і моделей організації освітнього процесу, цифровізації навчального середовища і забезпечення об'єктивності оцінювання результатів навчання. Призначення профільної середньої освіти полягає в створенні міцного підґрунтя для успішної самореалізації особистості на подальшому життєвому шляху, що у навчальній діяльності досягається спрямованістю освітнього процесу на задоволення освітніх потреб і запитів здобувачів освіти відповідно до їхніх пізнавальних інтересів, здібностей і подальших життєвих планів.

Відповідно до Стратегічного плану передбачається:

- **оновлення змісту** профільної освіти;
- модернізація **моделей організації** навчального процесу;
- **цифровізація** освітнього середовища;
- забезпечення **об'єктивного оцінювання** навчальних досягнень.

Призначення профільної середньої освіти полягає у формуванні **міцної основи** для **успішної самореалізації** молоді в майбутньому. Це досягається завдяки

тому, що освітній процес орієнтується на **індивідуальні потреби та запити учнів**, враховуючи їхні пізнавальні інтереси, здібності та життєві плани.

У процесі роботи всеукраїнської конференції «Освіта нової України» **прем'єр-міністр України Денис Шмигаль** наголосив, що *«Попри повномасштабну війну ми створюємо нову освітню екосистему: безпечну, сучасну та практично орієнтовану»*. Це вимагає неперервності, персоналізації, індивідуалізації та диференціації навчання, а також диверсифікації всіх складників освітнього процесу – його цілей, змісту, методів і форм навчання, способів оцінювання результатів тощо.

Успішна реалізація принципів НУШ на всіх рівнях середньої освіти є запорукою забезпечення якісної базової освіти, відкриває можливості для досягнення цілісності й наступності в навчанні профільної освіти, перетворення її на процес, що триває упродовж усього життя людини.

З переходом загальної середньої освіти на нові терміни, структуру та зміст навчання актуалізується проблема забезпечення перспективності й наступності між базовою та профільною освітою. Зважаємо, що принцип наступності в базовій та профільній школі є основною умовою для забезпечення якісного, ефективного та цілісного освітнього процесу, сприяє гармонійному розвитку особистості учня та його успішній самореалізації в майбутньому. Розглянемо вплив наступності на:

- *Психолого-педагогічні засади розвитку особистості.* Навчання в базовій школі, ліцеї формує єдину систему, яка дозволяє ефективно переходити з одного ступеня навчання до іншого. Навчання в базовій школі становить єдине програмне ціле і є фундаментом освіти. Момент вибору подальшої освітньої траєкторії пов'язаний з підлітковим віком. У цей період відбуваються серйозні внутрішні зміни, викликані біологічними перетвореннями, котрі є наслідком вступу в період фізіологічної зрілості. Відповідно до вікових особливостей підліткового періоду, зростають психосоціальні вимоги, пов'язані зі зростанням рівня самостійності та здатності самостійно приймати рішення [9]. Наступність враховує особливості пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та соціальної взаємодії розвитку учнів, забезпечуючи плавний перехід від одного етапу до іншого, без різких стрибків і надмірних навантажень, забезпечує інтеграцію знань, умінь та навичок, допомагаючи учням будувати цілісну та системну картину світу, розуміти взаємозв'язки між різними предметами та явищами.

- *Дидактичні принципи навчання.* Наступність є практичною реалізацією принципів дитиноцитризму, систематичності, послідовності, доступності, компетентності, партнерства, інклюзивності, виховання ціннісних орієнтирів тощо. Ці принципи спрямовані на створення профільної школи, яка готує

випускників не лише з необхідним обсягом знань, але й з важливими життєвими навичками та цінностями.

•*Практична значущість для освітнього процесу.* Наступність забезпечує систематичне накопичення знань та вмінь, підвищення мотивації до навчання, цілісність реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти, запобігаючи освітнім втратам.

•*Відповідність сучасним освітнім стандартам.* Наступність відіграє важливу роль у процесі формування ключових компетентностей, наскрізних умінь та навичок, забезпечуючи їх поступовий розвиток на різних етапах навчання.

Ключовими для реформування середньої освіти в Україні в рамках концепції Нової української школи (НУШ) є Державний стандарт базової середньої освіти та Державний стандарт профільної середньої освіти, але вони мають різні цілі та орієнтири, що відображається у їхній структурі та змісті.

Основні відмінності:

Характеристика	Державний стандарт базової середньої освіти	Державний стандарт профільної середньої освіти
Цільовий рівень	5-9 класи	Учні 10-12 класів, а також заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти в частині здобуття повної загальної середньої освіти
Основна мета	Базова підготовка, формування ключових компетентностей	Поглиблена підготовка, професійне самовизначення
Спрямованість	Всебічний розвиток, формування ключових компетентностей та широкої загальної підготовки	Профілізація, поглиблене вивчення обраних предметів та підготовка до вступу до вищої школи або здобуття професії
Глибина вивчення	Ознайомлювальний, базовий рівень	Поглиблений рівень у профільних предметах
Варіативність	Обмежена (резерв годин)	Значна (вибір профілю, предметів, курсів)
Орієнтація	Продовження навчання	Подальша освіта або професійна діяльність

Звернемо увагу на ключові аспекти державних стандартів в контексті забезпечення наступності та перспективності:

•**Формування ключових компетентностей.** У Державному стандарті базової середньої освіти подано не лише перелік одинадцяти ключових компетентностей і опис суттєвих характеристик кожної з них, а також опис компетентнісного потенціалу кожної освітньої галузі, конкретизовані наскрізні вміння: (читати з розумінням, висловлювати власну думку в усній і письмовій

формі, критично і системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, діяти творчо, виявляти ініціативу, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми тощо). Учні набувають досвіду проєктної, дослідницької діяльності, командної роботи, самостійного пошуку інформації та розв'язання проблем, які є абсолютно необхідними для успішного навчання на профільному рівні та подальшої самореалізації в швидкозмінному світі. Профільна середня освіта, яка стартує у старшій школі, має стати логічним продовженням цього процесу. Профільне навчання має використовувати та поглиблювати компетентності, набуті в базовій школі. Наприклад, вміння критично мислити є важливим для аналізу складних наукових концепцій, а навички комунікації знадобляться під час презентації дослідницьких робіт.

Розвиток ціннісних орієнтацій. Базова і профільна середня освіта ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах:

- повага до особистості здобувача освіти та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу і наполегливості;
- забезпечення рівного доступу до освіти кожного здобувача освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу на засадах інклюзивності та безбар'єрності;
- формування нетерпимості до корупції, дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;
- становлення вільної особистості здобувача освіти, підтримка його самостійності, підприємливості, ініціативності, упевненості в собі;
- розуміння важливості розвитку мислення;
- формування культури здорового способу життя здобувача освіти, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту;
- створення безпечного, вільного від насильства і булінгу (цькування) освітнього середовища, у якому забезпечено атмосферу довіри;
- плекання у здобувачів освіти любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля;
- утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії здобувачів освіти між собою та з дорослими;
- формування і утвердження в здобувачів освіти української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на

основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності;

- формування готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України, готовності до національного спротиву;

- формування та розвиток громадянських компетентностей на основі загальнолюдських цінностей та суспільно-державних (національних) цінностей України [3].

Ці цінності є надзвичайно важливими для становлення свідомого та активного громадянина України, здатного будувати демократичне суспільство.

Єдині підходи та принципи до організації освітнього процесу. Державні стандарти базової та профільної середньої освіти передбачають їх єдність до організації освітнього процесу (компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, індивідуалізований). Гнучкість освітніх програм дозволяє вчителю враховувати індивідуальні особливості учнів, їхні навчальні потреби та рівень підготовки; передбачає можливість розробки індивідуальних завдань, адаптації темпу навчання та використання різних підходів до оцінювання.

Типова програма базової середньої освіти визначає обов'язкові результати навчання, але залишає простір для вчителя у виборі конкретного навчального матеріалу, методів і форм роботи. У модельних програмах навчальний час розподіляється між темами та розділами орієнтовно. Учитель може перерозподіляти години, поглиблювати вивчення певних тем, якщо це необхідно для кращого засвоєння матеріалу учнями; не нав'язує конкретних методик навчання, може самостійно обирати найбільш ефективні підходи, інтерактивні методи, проєктну діяльність тощо; заохочує міжпредметні зв'язки та інтеграцію різних навчальних предметів для формування цілісної картини світу в учнів.

Типова освітня програма профільної освіти надає ліцеям не лише рамку, а й простір для самостійного конструювання освітнього процесу. Кількість годин для обов'язкових освітніх компонентів, зазначена у типових навчальних планах, є мінімальною. Ліцей має право збільшити цей обсяг – наприклад, для посилення профілю чи з урахуванням потреб учнівства: години, передбачені на вибіркові компоненти за профілем, можна перерозподіляти на обов'язкові компоненти, спільні для всіх профілів. Так само години, передбачені на вибіркові компоненти поза профілем, можна за рішенням закладу освіти переспрямувати на посилення профільних обов'язкових компонентів, а також використовувати на курси вільного вибору поза профілем.

Врахування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти. У базовій школі передбачено можливість учнів обирати предмети та курси за власними інтересами та освітніми потребами. Це створює передумови для більш

усвідомленого вибору профілю навчання у старшій школі. Здійснено акцент на дослідницькій та проєктній діяльності, який має бути продовжений та поглиблений у профільній школі, щоб молоді люди набували необхідних компетентностей і використовували свої сильні сторони для плавного переходу до подальшої освіти та, зрештою, для виходу на ринок праці.

Державний стандарт профільної освіти та проєкт типової освітньої програми пропонують трирівневу систему вибору, яка дозволяє максимально персоналізувати освітню траєкторію здобувача освіти під власні пріоритети, сильні сторони і вподобання; враховуючи велику кількість годин вибору, особливо в 12-му класі; обирати додаткові предмети та/чи інтегровані курси в межах обраного профілю, які допоможуть поглибити знання та вдосконалити вміння у профільному напрямку, а також курси поза профілем для задоволення особистих інтересів та забезпечення різнобічного розвитку.

Окрім предметних знань, базова та профільна освіта має сприяти розвитку так званих «м'яких навичок»: аналітичне мислення, креативне мислення, використання штучного інтелекту та оброблення великих обсягів даних, лідерство та соціальний вплив, стійкість, гнучкість і допитливість та навчання впродовж усього життя, бути гнучким й адаптивним, виявляти ініціативність, критично мислити та працювати з великими обсягами інформації.

Академічна свобода. Реалізація академічної свободи відбувається в межах законодавства, освітніх стандартів та з урахуванням прав та інтересів інших учасників освітнього процесу. У базовій та профільній школах заклади освіти ухвалюють рішення щодо розробки та реалізації освітньої програми, конструювання навчальних планів тощо. У базовій школі учні мають право висловлювати думку, вибір форм роботи, здійснювати прості дослідження, долучатися до проєктів, брати участь у самоврядуванні та ін.

У профільній школі академічна свобода набуває більшої ваги, оскільки учні здійснюють свідомий вибір майбутньої освітньої траєкторії та поглиблено вивчають профільні предмети. У жодному документі не існує переліку профілів. Профілі визначають заклади освіти самостійно на основі кластерів. Заклад освіти узгоджує профілі із засновником і коригує за потреби. Формування профілів залежить від мережі, спроможності закладу і кадрового потенціалу вчителів. У типовій освітній програмі акцентована увага на кластери і профілі, які можуть формувати заклади освіти:

мовно-літературний кластер:

- профілі з поглибленим вивченням української мови та літератури (приклади профілів: українська філологія, журналістика чи інші)

- профілі з поглибленим вивченням української мови та літератури, мов і літератур корінних народів і національних меншин (приклади профілів:

кримськотатарська мова і література, українська мова; польська мова і література, українська мова тощо)

- профілі з поглибленим вивченням іноземної мови (приклади профілів: англійська філологія, німецька філологія тощо)

соціально-гуманітарний:

- профілі з поглибленим вивченням історії та громадянської освіти (приклади профілів: історико-філософський, юридичний тощо)

- профілі з поглибленим вивченням географії та іноземної мови (приклади профілів: економічний, туризм тощо)

STEM-кластер:

- профілі з поглибленим вивченням хімії та біології (приклади профілів: хіміко-біологічний, медичний тощо)

- профілі з поглибленим вивченням математики та фізики (приклади профілів: інженерія, матеріалознавство та конструювання тощо)

- профілі з поглибленим вивченням математики, інформатики, технологій (приклади профілів: ІТ, технологічний тощо) [10].

Слід зауважити, що незалежно від обраного напрямку навчання визначені обов'язкові предмети: українська мова та літератури, англійська мова, базовий рівень математики, історія, фізкультура. Це ті предмети, які, окрім останнього, є обов'язковими для ДПА як у 9 так і у 11(12) класах. Вони викладаються впродовж усіх років навчання (10-12 класи).

Важливе нововведення [Типової освітньої програми](#) – це можливість шкіл створювати власні програми для вибіркових компонентів. Такі курси не обов'язково мають базуватись на затверджених модельних програмах – заклад освіти може розробити власний зміст, адаптуючи його до потреб своїх учнів і учениць, локального контексту чи інноваційного підходу, із урахуванням профілів, викладацького потенціалу й запитів учнівства.

У базовій школі вчителі отримують можливість застосовувати інноваційні педагогічні підходи: STEM-освіту, інтегровані курси, проєктне навчання, ділові ігри. Це сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й розвитку творчого потенціалу учнів. Профільна школа – це новий рівень професійного розвитку для педагогів. Можливість викладати на поглибленому рівні, створювати авторські курси, працювати з мотивованим учнівством. Учитель отримує академічну свободу і простір для творчості. Може, з огляду на свої сильні сторони, доцільно пропонувати учням заглиблення в цікаві теми, ураховуючи авторські курси. Це зміна парадигми мислення, більше університетський підхід.

Професійна орієнтація та самовизначення учнів. У [Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року](#) зазначається, що, «за експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть

фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіють іншими вміннями». Державний стандарт базової середньої освіти передбачає: інтеграцію завдань з професійної орієнтації в кожен освітній галузь, розвиток компетентностей, які допоможуть учням зробити життєвий вибір, обрати заклад для здобуття професії та побудови власної освітньої та професійної траєкторії. Зокрема, серед компетентностей – підприємливість і фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар’єрою; вміння розв’язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність тощо. Важливу роль у самовизначенні учнів відіграють профорієнтаційні заходи, зустрічі з представниками різних професій, екскурсії на підприємства та до навчальних закладів.

Акцентуємо увагу на основні **виклики** реалізації наступності та перспективності між базовою та профільною середньою освітою в умовах НУШ:

Не реалізація автономії в закладах освіти. Наприклад, не всі заклади загальної середньої освіти використовують академічну автономію як стратегічний інструмент для модернізації освітнього процесу, який дозволяє закладам освіти ефективніше відповідати на сучасні виклики. Адже вона надає можливість не тільки самостійно визначати освітні програми, методики викладання, структуру освітнього процесу, навчальний контент, форми організації освітнього процесу та систему оцінювання, але й створювати гнучке та інноваційне освітнє середовище, формувати спільні освітні простори з іншими закладами та організаціями, створюючи інтегровані освітні хаби, розвивати власну науково-дослідну діяльність. Ефективна реалізація автономій потребує вміння балансувати між свободою і відповідальністю, між гнучкістю та якістю освіти, дотримання норм чесності в навчанні, недопущення плагіату, забезпечення прозорості оцінювання та відповідальності учасників освітнього процесу.

Не забезпечення якісного профільного навчання в усіх закладах освіти. Освітній процес у старшій та базовій школах не враховує повною мірою запити здобувачів освіти щодо освітнього контенту, який максимально відповідав би їх майбутньому професійному вибору та професійному становленню. В Україні продовжується процес подальшого просування субкультури вищої освіти, знецінення та нівелювання професійної (професійно-технічної) освіти. Тому багато здобувачів освіти несвідомо або під впливом батьків, вчителів, друзів

продовжують здобувати повну загальну середню освіту у старшій школі, відкидаючи паралельне здобуття повної загальної середньої освіти із здобуттям професії у закладах фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти [9]. Академічні ліцеї потребуватимуть нової, сучасної та відповідної освітньої інфраструктури, на формування якої залишається вкрай мало часу та існує велика обмеженість фінансових ресурсів. Питання ефективних мереж та раціонального використання бюджетних ресурсів набуває ще більшої актуальності.

За результатами міжнародних, всеукраїнських досліджень у базовій та старшій школі спостерігається максимальна втрата мотивації здобувачів освіти до активного, ефективного процесу здобуття якісних знань, умінь та навичок, набуття життєвих компетентностей.

Недостатня підготовка педагогів. Серед педагогічної спільноти не сформовано цілісного уявлення про причини, потребу та необхідність кардинальних змін у системі освіти старшої школи. А це впливає на якість забезпечення ефективного та результативного функціонування відповідних освітніх закладів, адже якість навчання визначається вчителями та їхньою підготовкою до проведення занять. Різні методики навчання, підходи до організації освітнього простору, відмінності у стилі педагогічного спілкування ускладнюють навчання в базовій школі. Ці об'єктивні труднощі спричинені ще й тим, що часто кожен педагог, вважаючи свій предмет важливішим за решту, не приділяє достатньо уваги вибудовуванню єдності підходів до організації освітнього процесу, спільності зі своїми колегами, навіть банальному увідповідненню навчальних програм до предметів чи курсів, зміст яких є спорідненим і мав би допомогти учнівству досягти кращих результатів. Академічні ліцеї потребуватимуть нових підходів до освітніх процесів, тому підготовка вчителя, готового працювати у нових умовах і з новими викликами є одним із основних завдань державної освітньої політики.

У подоланні викликів наступності та перспективності між базовою та профільною середньою освітою в контексті НУШ є визначальною роль керівника закладу освіти. Він знаходиться в центрі соціально-економічних та педагогічних перетворень, він координує, спрямовує працю педагогів та здобувачів освіти, від його економічної грамотності, ініціативності, уміння приймати самостійні рішення стратегічного і тактичного характеру залежить ступінь успішної роботи закладу в цілому. Звернемо увагу на основні аспекти ролі керівника закладу загальної середньої освіти у подоланні цих викликів (це стосується як гімназій так і ліцеїв):

1. Стратегічне планування та бачення. За розробку чіткої стратегії забезпечення наступності між базовою та профільною освітою в закладі відповідає директор. Ця стратегія має враховувати особливості контингенту

учнів, кадровий потенціал, матеріально-технічну базу та регіональні потреби. Керівник закладу має вміти використовувати різноманітні моделі, системи змісту управлінської діяльності, самостійно визначати спрямованості розвитку закладу, коригувати його мету, обрати освітні, модельні програми, варіанти навчальних планів, визначати зміст навчального компонента освіти, моделювати виховний простір. Використання стратегічних інструментів, таких як модель GROW, ментальні карти, зворотний дизайн та бізнес-модель Canvas, допомагає зробити управління освітнім процесом більш ефективним, спрямованим на якісні результати та сталий розвиток. Запровадження цих методів дозволить закладам освіти не лише адаптуватися до змін, а й активно їх формувати.

Щоб реалізувати цю стратегію, заклад освіти має:

- *визначити свою освітню унікальність* – які особливі освітні програми чи методики вирізняють школу;
- *посилити власні сильні сторони* – наприклад, використання авторських курсів, міжнародного співробітництва, багатомовної освіти;
- *позбутися зайвого* – відмовитися від застарілих підходів, які не створюють додаткової цінності для учнів;
- *створити нові освітні можливості* – інтегрувати сучасні технології, гнучкі формати навчання, профорієнтаційну освіту;
- *формувати спільне бачення* – залучити ініціативних учителів, батьків, учнів до формування освітніх політик школи;
- *розвивати корпоративну культуру закладу освіти* – створити відповідні умови, формувати сукупність моделей поведінки в організації, систему цінностей, правил, традицій, яких дотримується колектив.

2. Створення сприятливого безпечного освітнього середовища, де знання, навички та вміння інтегруються у цілісне розуміння реальності, а проєкція на практичне застосування знань, розвиток особистості учня, співпраця та інноваційність робить освіту більш адаптивною до викликів турбулентного світу. Створення умов для плавної адаптації учнів при переході з базової до профільної школи, включаючи інформаційну підтримку щодо особливостей навчання на профільному рівні та допомогу у виборі майбутньої освітньої траєкторії – одне із основних завдань керівника.

3. Організація та управління освітнім процесом. Цілісність, наступність державних освітніх стандартів і спільність їх у контексті європейської освіти базується на холістичному світогляді, згідно з яким реальність є цілісною, а окремі її частини (науки, предмети, дисципліни) взаємопов'язані. Освітні програми визначають стратегію реалізації в закладі державних стандартів освіти через такі освітні компоненти, як навчальні предмети та інтегровані курси всіх освітніх галузей. Для ефективного реалізації цієї стратегії надзвичайно важливо зосередити увагу на організацію навчання, орієнтованого на життя, розвиток

емоційного інтелекту, цінностей та громадянській відповідальності. При реалізації компетентнісного підходу – на формування ключових життєвих компетенцій, таких як критичне мислення, вміння вирішувати проблеми, комунікацію та співпрацю, які необхідні для успішного життя в суспільстві. Пам'ятаємо, що кожен учень унікальний і має власні інтереси, темпи навчання та шляхи розвитку, тому підходи до навчання в першу чергу мають бути персоналізованими, гнучкими, що дозволить враховувати індивідуальні потреби учнів та їхні сильні сторони. Завдання вчителя полягає у створенні умов для самостійного і творчого пізнання здобувачів освіти, а завдання керівника – сприяти налагодженню ефективної співпраці між вчителями різних предметів базової та профільної школи.

Без якісної та ґрунтовної базової середньої освіти не може бути якісної профільної освіти. У такому випадку можлива втрата закладами загальної середньої освіти третього ступеня у процесі формування нової шкільної мережі не є зменшенням значимості гімназій, а навпаки, їх роль у системі здобуття учнями повної загальної середньої освіти суттєво посилюється. Система якісної допрофільної освіти є одним із важливих елементів, який сприятиме зростанню мотивації до здобуття знань учнів спочатку у базовій, а потім і у старшій школі.

4. Реалізація інтеграції. Її слід розглядати комплексно як освітню політику, мету, принцип модернізації змісту освіти, стратегію навчання. Радимо акцентувати увагу на впровадженні варіантів навчальних планів та програм, які містять інтегровані, розінтегровані курси (предмети). Підкреслюючи важливість інтегрованого навчання, потрібне розуміння педагогами ідеї інтегрованого навчання, цілей, завдань, цінностей; усвідомлене використання можливостей інтегрованого навчання в освітньому процесі, що сприятиме інтересу до навчання у здобувачів освіти та вмотивованості до професійного зростання вчителя, і як наслідок, - підвищення якості освітнього процесу. Активне впровадження інтеграції, та інноваційних технологій, методик в освітній процес сприятиме створенню креативного і динамічного освітнього середовища, спонукатиме учнів усвідомлено підходити до планування організації власного процесу навчання, забезпечуватиме здатність керувати процесом свого учіння.

Основні завдання керівника щодо реалізації завдань інтеграції в базовій та профільній школі: забезпечити аналіз інтегрованих (міжінтегрованих) курсів, проєктів, формування ключових компетентностей в базовій школі, та їхнє логічне продовження/поглиблення у навчальних програмах профільної школи, враховуючи специфіку обраних профілів; створити механізми для регулярного обміну інформацією між вчителями щодо змісту інтегрованих курсів, рівня засвоєння матеріалу учнями та методичних підходів; ініціювати розробку та реалізацію інтегрованих навчальних проєктів (курсів), які охоплюють кінець базової та початок профільної школи, сприяючи плавному переходу та

застосуванню набутих інтеграційних навичок у нових умовах; допомогти вчителям профільної школи адаптувати інтеграційні підходи, спрямовуючи їх на поглиблення розуміння взаємозв'язків у межах обраного профілю (наприклад, інтеграція фізики та математики в профільному класі, або історії та права); впровадити підходи до оцінювання, які дозволяють відстежувати розвиток інтеграційних компетентностей учнів як у базовій, так і в профільній школі, демонструючи їхній прогрес та готовність до складніших завдань профільного рівня. Переконані, що уміння вчительства створювати власні навчальні програми курсів за вибором, факультативів, міжгалузевих інтегрованих курсів для 7–9 класів стане міцним підґрунтям для створення в подальшому освітніх компонентів варіативної складової для профільної освіти, без яких не можна буде повноцінно реалізувати індивідуальні освітні траєкторії учнівства.

5. Організація профорієнтаційної роботи: Передбачена Законом «Про освіту» автономія дає можливість школам розробити власні освітні програми, які міститимуть наскрізні підходи до професійного орієнтування в освітньому процесі. Сучасна профорієнтація – це не тільки «про професії та ринок праці». Сьогодні діти прагнуть самостійно та свідомо робити вибір та розуміти його наслідки. Школа покликана створити цілісні умови для повної реалізації цього прагнення. Сучасна професійна орієнтація, як наскрізний процес, може цьому сприяти через опанування учнями життєво необхідних навичок [9]. Важливо розуміти, що професійна орієнтація – це системний та комплексний процес, який має враховувати запити учасників освітнього процесу, потреби громади, ринку праці, та базуватися на залученні всіх зацікавлених сторін.

Заклади освіти самостійні у виборі підходів до організації професійної орієнтації та мають націлюватися на очікувані результати, визначені стандартами освіти. При цьому конструювання програм та методик викладання є територією творчості та педагогічної свободи шкіл. При побудові системної професійної орієнтації варто враховувати такі обов'язкові складові: наявність цілісної програми професійної орієнтації, врахування потреб кожної дитини; наявність кваліфікованих профорієнтаційних радників та/або підготовлених вчителів; контакт із роботодавцями та безпосередній досвід роботи; зв'язок із закладами освіти наступних рівнів освіти; підтримка та розуміння важливості професійної орієнтації керівництвом школи; доступ до інформації щодо розвитку кар'єри та світу професій. Радимо використовувати базову формулу цілісної професійної орієнтації в закладі освіти, яка складається з 3-х елементів: наскрізна професійна орієнтація, окремий профорієнтаційний курс на рівні базової та старшої профільної освіти (наприклад, 8 та 10 клас), практика та волонтерство. Звертаємо увагу, що наскрізна професійна орієнтація у запроваджується на всіх рівнях повної загальної середньої освіти; відповідні теми додаються до навчальних програм; проводиться вчителями, психологами,

соціальними педагогами, класними керівниками за умови відповідного підвищення кваліфікації. Основними завданнями у базовій школі є: вивчення зв'язку між дисциплінами та професійними кластерами, дослідження особливості попиту щодо кваліфікованих спеціалістів на регіональному та місцевому ринках праці, ознайомлення із кращими прикладами вдалої професійної кар'єри на рівні регіону, територіальної громади, країни; у старшій школі – розуміння зв'язку між навчальними предметами і професіями, вивчення сфери професійної діяльності, характерної для різних ринків праці, детального ознайомлення з професіями, спеціальностями, галузевими та кар'єрними кластерами за напрямками.

Наголошуємо, що впровадження професійної орієнтації у школі є інструментом реалізації педагогіки партнерства. Залучення родин до профорієнтації сприятиме побудові освітньо-професійної траєкторії дитини. Така взаємодія може відбуватися через бесіди, особистий приклад, заохочення до творчих успіхів, спільний пошук рішень, спільні суспільно корисні справи, благодійні акції тощо.

При виборі формату професійної орієнтації радимо використати посібник [«Професійна орієнтація у новій українській школі»](#).

6. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу. У період переходу до профільного навчання учні можуть відчувати стрес та невпевненість. Важливо забезпечити їм належну психологічну підтримку та допомогу у самовизначенні. З метою забезпечення психологічного комфорту варто створити атмосферу довіри, підтримки та взаєморозуміння між учнями, педагогами та батьками, що є важливим для успішної адаптації учнів на новому рівні навчання.

7. Підвищення кваліфікації педагогів. У концепції «Нової української школи» окреслено передумови оновлення методичної системи учителя. Керівнику варто звернути увагу на ключові аспекти педагогічної майстерності в умовах реформування освітньої галузі: розуміння нового змісту освіти в контексті концепції Нової української школи (НУШ); сучасні методи навчання, що сприяють активному залученню учнівства до освітнього процесу; інклюзивний підхід до навчання, орієнтований на створення комфортного середовища для всіх дітей; формувальне оцінювання як інструмент мотивації, саморефлексії та розвитку учнівства; розвиток критичного мислення, творчих здібностей і навичок співпраці як основа компетентнісного підходу. Радимо акцентувати увагу на удосконалення ціннісних орієнтирів педагога: асертивність, академічна свобода, агентність.

Уважаємо за доцільне використовувати [методичні рекомендації щодо застосування Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»](#), [«Учительський апгрейд: самооцінювання професійної діяльності:](#)

збірник діагностичних матеріалів». Оцінити професійну діяльність педагогів також допоможуть: анкети «Стиль педагогічного спілкування», «Чи готовий я працювати з творчо обдарованими дітьми»; бланки самоаналізу педагогічної діяльності та аналізу уроку; тест «Чи готовий я працювати за принципом педагогіки партнерства?» тощо. Отримані результати дадуть змогу ефективно спланувати методичний супровід педагогів.

8. Створення команд співпраці. Щоб сформувати команду однодумців, керівнику варто усвідомити, на якому етапі розвитку команди перебуває колектив; створити безпечний простір; припинити шукати рецепти простих рішень; дотримуватися ключових пунктів для підняття та підтримки мотивації команди; зрозуміти, що система командотворення – це щоденна покрокова діяльність на основі постійного самоаналізу.

9. Систематичний моніторинг якості освітнього процесу. Звертаємо увагу на розбудову внутрішньої системи забезпечення якості освіти, ефективну організацію самооцінювання освітнього та управлінських процесів, внутрішній моніторинг якості навчання на різних рівнях, зокрема щодо забезпечення наступності та досягнення очікуваних результатів навчання. У полі зору керівника мають бути результати навчальних досягнень учнів, їхня готовність до переходу на профільний рівень та подальшого навчання. Це допоможе внести корективи до освітнього процесу у базовій школі.

Міністерство освіти і науки України пропонує для громадського обговорення рекомендації щодо забезпечення прозорості та доброчесності в діяльності закладів загальної середньої освіти – посібник «Освітній навігатор». Посібник є методичним доповненням до «Абетки для директора».

Незважаючи на існуючі виклики, НУШ відкриває нові перспективи для розвитку середньої освіти в Україні. Забезпечення наступності та перспективності між базовою та профільною школою дозволить:

- Підвищити якість освіти та її відповідність потребам учнів та суспільства.
- Створити умови для всебічного розвитку особистості кожного учня.
- Підготувати випускників до успішної самореалізації в житті та професійній діяльності.
- Зміцнити зв'язок між освітою та ринком праці.

Реалізація принципів НУШ на рівні профільної середньої освіти є ключовим кроком на шляху до створення сучасної, ефективної та орієнтованої на майбутнє системи освіти в Україні. Завдяки спільним зусиллям педагогів, батьків, учнів та держави ми зможемо побудувати міцний місток між базою та профілем, відкриваючи перед молодим поколінням безмежні можливості для зростання та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту», 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1866>

2. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ від 30.09.2020 № 898. Київ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnihstandartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>
3. Державний стандарт профільної середньої освіти. Кабінет Міністрів України, (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>
4. Наказ МОН від 10.10.2024 року № 1451 «Про затвердження Концептуальних засад реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї)» URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-profilnoi-serednoi-osvity-akademichni-litsej>
5. Освітній навігатор. Методичні рекомендації для забезпечення прозорості та доброчесності у діяльності закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennia/2025/03/17/ho-posibnyk-osvitniy-navihator-nazk-17-03-2025.pdf>.
6. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації. Збірник матеріалів методологічного семінару НАПН України. Київ: Освіта, 2024. 288 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740085/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9C%D0%A1_v5.pdf
7. Професійна орієнтація в Новій українській школі. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyaprofori%D1%94ntaczii%CC%88dlyagromadskogo-obgovorennia-16_12_20-.pdf
8. Розвиток закладу загальної середньої освіти в умовах децентралізації: методичний посібник для викладачів інститутів післядипломної педагогічної освіти / за заг. ред. А.В. Аносової. Київ: Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2022. 146 с.
9. Старша профільна школа: кроки до становлення. Версія 2.0. / Фасоля О., Сеїтосманов А., Мархлевські В. Київ, 2024. 76 с. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/483/4.pdf>
10. Типова освітня програма для 10-12 класів закладів загальної середньої освіти, які забезпечують здобуття профільної середньої освіти за академічним спрямуванням URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-typovoi-osvitnoi-prohramy-dlia-10-12-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity-iaki-zabezpechuiut-zdobuttia-profilnoi-serednoi-osvity-za-akademichnym-spryamuvanniam>
11. Якою має бути профільна середня освіта професійного спрямування – МОН провело стратегічні сесії. URL: <https://mon.gov.ua/news/yakoyu-mae-but-profilna-serednya-osvita-profesiynogo-spryamuvannia-mon-provelo-strategichni-sesii>

НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» В УМОВАХ РЕФОРМ: КОМПЕТЕНТНОСТІ, ДОСВІД, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Світлана БОЙКО,

*завідувач науково-методичної лабораторії виховної роботи, фізичної культури
та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський
обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»*

В Україні триває реформування профільної освіти. Її мета – надати учням можливість глибше вивчати напрями, що відповідають їхнім запитам і життєвим орієнтирам [5]. У цьому контексті навчальний предмет «Захист України» набуває особливого значення: з другорядного курсу він перетворюється на ключовий